

ОСОБЛИВОСТІ РАДЯНСЬКОГО РУХУ ОПОРУ НА ЧЕРКАЩИНІ В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ 1941 – 1945 РОКІВ

Лазуренко В.М., д.і.н., професор кафедри історії України
Стрижак Є.М., к.і.н., доцент кафедри історії України
Лазуренко Ю.М., аспірант кафедри історії України
Черкаський державний технологічний університет

Метою даної статті є висвітлення особливостей радянського руху опору на теренах Черкащини в роки фашистської окупації 1941 – 1944 рр.

Понад 150 тисяч жителів Черкащини в перші місяці Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. влилися до лав Збройних Сил Радянського Союзу. Всього на різних фронтах війни з гітлерівцями воювали майже 300 тисяч черкашан. З них 13 тисяч брали активну участь у партизанському русі [2, 56].

На території Черкаської області під час німецько-фашистської окупації (1941 – 1944 рр.) діяло три підпільних райкоми партії: Черкаський (керівник – перший секретар Черкаського райкому партії С.Н. Пальоха), Звенигородський (секретар М.П. Сергєєв), Монастирищенський (секретар П.О. Саморуха), двадцять шість партійних, п'ять комсомольсько-молодіжних, шістьдесят дев'ять підпільних патріотичних організацій і груп, 2-га Українська партизанська бригада, двадцять чотири партизанських загони, очолювані такими видатними ватажками, як І. Калашник, Ф. Савченко, П. Марценюк, П. Дубовий, А. Куценко, В. Щедров, Д. Горячий, Д. Комашко та інші [1, 26; 6, 58].

Підпільні організації активно діяли в с. Лебедин Шполянського району (керівник – П.А. Осовський), в с. Суботів Чигиринського району (керівник – М.М. Кривенко), у м. Сміла (керівник – Ю.В. Канарський), у м. Кам'янка (керівник – П.П. Харченко), у м. Умань (керівник – А.П. Романшак), у м. Городищі (керівник – О.С. Коваль) та інших містах і селах Черкащини [1, 26; 2, 85].

У грудні 1941 р. на території Корсунь-Шевченківського району виникла підпільна організація «Комітет-103», яка до жовтня 1943

р. фактично виконувала функції підпільного райкому партії, здійснюючи керівництво шістьма підпільними організаціями і одним партизанським загonom. Ініціаторами утворення «Комітету-103» були комуністи А.Е. Хоменко, П.Я. Марценюк, Ю.П. Бойко, І.Я. Задорожний. В організацію входило 103 патріоти рідної землі (звідси її назва). У 1942 – 1943 рр. вони організували аварії двох ешелонів з гітлерівцями, пустили під укіс потяг, спалили на станції Сотники трансляційний вузол підземної радіотелеграфної лінії Берлін-Ростов, чинили аварії на Корсунській ГЕС, видавали молодим корсунцям фіктивні документи про їх звільнення від фашистської каторги, проводили велику агітаційну роботу серед населення, рятували радянських людей від фашистської каторги [4; 8, 106; 9, 93-94].

Весною 1943 р. «Комітет-103» встановив зв'язок із підпільниками Києва і спільно з ними почав підготовку до створення партизанських загонів. Окупантам вдалось натрапити на слід народних месників. 17 липня 1943 р. вони влаштували облави в м. Корсуні і ряді сіл району. «Комітет 103» було розгромлено, майже всі підпільники були заарештовані, а 24 липня 1943 р. найактивніших членів комітету було розстріляно у Різаному Яру неподалік від м. Корсуня [9, 93-94]. Незважаючи на німецькі репресії, підпільні організації, які були створені «Комітетом-103» у селах, продовжували діяти. У вересні-жовтні 1943 року майже всі вони перейшли до відкритих бойових дій [4; 8, 106; 9, 93-94].

Велика група підпільників розташовувалася в м. Черкаси. Найбільшу активність проявляли організації І.К. Гречухи та П.Т. Марушака. Підпільники А.Р. Щербина, А.О. Тулуман, Т.Ф. Доброштан під керівництвом П. Марушака в самий розпал переробки овочів і заготівлі консервів для гітлерівської армії вивели з ладу на Черкаському консервному заводі парову машину і два редуктори, в результаті чого завод простояв чотири місяці [1, 27]. Черкаські підпільники розповсюджували серед населення міста листівки, повідомлення Радінформбюро. Жителі Черкас протягом усього періоду окупації були добре інформовані про положення на фронтах.

Багато підпільних організацій м. Черкаси і Черкаського району були створені в 1941 – 1942 рр., у період активної дії Черкаського партизанського загону, одного з перших великих загонів на окупованій території Черкащини. Командиром загону був Ф.Р. Савченко, лектор Черкаського міськкому партії. Загін у складі 137 чоловік вів активну

боротьбу з вересня 1941 р. по жовтень 1942 р. Дві тисячі кілометрів у тилу ворога пройшов з боями загін, у двадцяти селах знищивши більш як двісті фашистів і дев'яносто чотири їхніх прислужники. Загін змушував окупантів тримати в тилу численні військові підрозділи, громив обози і штаби ворожих частин. В одному з боїв партизани захопили прапор німецької військової частини. Велася агітаційна робота серед населення [2, 77-80].

Агресори наполегливо переслідували загін. 5 травня 1942 р. на березі р. Ірдинь загинув командир загону Ф.Р. Савченко. У жовтні із усього загону в живих залишилося тільки п'ятеро, які пішли в підпілля. Саме вони на чолі з С.Н. Пальхою в 1943 р. створили Черкаський партизанський загін другого формування, який допомагав 52-й армії визволити м. Черкаси і район [2, 77-80; 8, 101; 9, 68-73].

Серед перших на Черкащині був і Кам'янський партизанський загін (командир – А.С. Куценко), що виник на початку серпня 1941 року. Безпосередньо керував ним Кіровоградський підпільний обком партії, який у 1941 р. очолював наш земляк П.К. Василюк. До складу загону входило дванадцять диверсійних груп. З серпня до середини листопада 1943 р. кам'янські партизани пустили під укіс два ешелони, двадцять п'ять вагонів з живою силою і технікою ворога, знищили чотирнадцять автомашин, п'ять гармат, підірвали кам'янське нафтохранилище. В Кам'янці розгромили ворожий штаб, з якого забрали важливі документи і переправили їх радянському військовому командуванню. З'єднавшись з частинами Червоної Армії, загін брав участь у визволенні дев'ятнадцяти населених пунктів [9, 60-62].

У Монастирищенському районі навесні 1942 р. підпільним райкомом партії був створений партизанський загін імені Чапаєва, яким командував офіцер-прикордонник І.І. Калашник. Особливо вирізнявся І.І. Калашник, який діяв, переодягнувшись у форму німецького офіцера, проникав в установи, поліцейські управи і там знищував ворогів. На початку 1943 р. він загинув, але загін продовжував боротьбу до травня 1944-го р. [8, 103].

З перших днів фашистської окупації на Черкащині також діяли Смілянський партизанський загін (командир Стаховський), другий партизанський полк НКВС (керівник В.І. Шедрін), Гельмязівський партизанський загін (командир Ф.Д. Горелов), Чернобаївський партизанський загін (командир Д.С. Комашко) [1, 28].

Значно розширюється партизанський рух у 1943 р. в зв'язку з успішними наступальними операціями Радянської Армії. В цей період партизани України діють у тісному взаємозв'язку з УШПР (Українським штабом партизанського руху) (створений 20.06.1942 р.) і нелегальним ЦК КП(б)У (осінь 1942 р.) [2, 25].

У 1943 р. на Черкащині був створений партизанський загін ім. Сталіна, який діяв в багатому на державотворчі традиції історичному Чигиринському районі. Керував загоном П.А. Дубовий. На початку 1944 р. в ньому налічувалось близько 1500 осіб [8, 111]. При загоні був створений табірбіженців. Засім місяців діяльності партизанський загін пустив під укіс дванадцять ешелонів ворога, знищив чотирнадцять потягів, вісімдесят три вагони з живою силою й технікою німецьких загарбників, розгромив 30 німецьких комендатур, знищив близько двох тисяч гітлерівців.

У взаємодії з частинами Червоної Армії партизанський загін під керівництвом П. А. Дубового визволив ряд населених пунктів Чигиринського та Кам'янського районів (зокрема, 12 грудня 1943 р. партизанський загін П. Дубового у взаємодії з військами 11-го Українського фронту визволив колишню козацьку столицю України – м. Чигирин). Саме в цей час Чигиринський партизанський загін став одним з найбільших в краї [3, 16-17; 5; 8, 111].

Активно діяли в цей час партизани загону ім. Пожарського (командир Д.Ф. Горячий, комісар І.А. Жилін), Канівський партизанський загін (командир К.К. Солодченко), Черкаський партизанський загін (командир Г.К. Івашенко, комісар – С.Н. Пальоха). Канівський загін допоміг зібратися в Таганчанському лісі чисельній групі десантників на чолі з підполковником П.М. Сидорчуком. До цієї групи приєднався і Черкаський загін. Було створено спільне командування. Бойові дії спрямовувалися на дезорганізацію фашистських військ, відтягування їх частин від Дніпра, завдяки чому було полегшено форсування ріки радянськими військами [1, 29].

На початку листопада 1943 р. в розташування Черкаського загону прибув представник штабу 52-ї армії, який поставив завдання забезпечити переправу частин Червоної Армії в районі сіл Свидівок, Єлизаветівка та ін. Загін успішно справився з поставленим завданням. У ніч з 12-го на 13-е листопада 1943 р. з допомогою партизанів частини 52-ї армії форсували Дніпро в районі с. Свидівок і розгорнули

бої за визволення Черкас та району [1, 29]. До 3-го січня 1944 р. партизанський загін під командуванням Г.К. Іваненка, прикриваючи правий фланг 52-ї армії, займав оборону в лісовому масиві південно-західніше Черкас.

За мужність і героїзм, виявлені в боях за Дніпро, багато партизанів були нагороджені орденами та медалями Радянського Союзу, деяким було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

На Черкащині в партійно-комсомольському підпіллі і партизанському русі в роки війни брало участь близько 13 тисяч чоловік. Вони зробили вагомий внесок у розгром фашистських загарбників. У сутичках з партизанами на черкаських землях карателі втратили 12 099 солдатів та офіцерів. Було пушено під укіс 72 німецькі залізничні ешелони з військами та бойовою технікою, висаджено в повітря 56 мостів на їхньому шляху, знищено 604 автомашини ворога. Партизани взяли активну участь в боях за визволення від німецько-фашистських загарбників 5 міст і 38 сіл Черкащини [6, 61].

Сучасні жителі Черкащини сповнені почуття глибокої вдячності фронтовикам, які грудьми стали на захист Вітчизни, відстояли її свободу і незалежність, дали змогу жити і діяти сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія шевченкового краю: 1939 – 2002 / [Бушин М. І., Гудачкова Н. В., Лазуренко В. М., Лисенко А. І.] – Черкаси, 2003. – 233 с.
2. Велич подвигу народного. – Черкаси, 1995. – 174 с.
3. Горб-Дубова Т. П. Лебедина пісня серця / Горб-Дубова Т. П. – Черкаси, 2003. – 160 с.
4. Державний архів Черкаської області (далі ДАЧО), ф. П-4619, оп.8, спр.256, арк.1-2.
5. ДАЧО, ф. П-4619, оп.8, спр.162, арк.67-69.
6. Історія міст і сіл УРСР. Черкаська область. – К., 1972. – 788 с.
7. Книга скорботи України. Черкаська обл. 1 том. – К., 2003. – 348 с.
8. Наш рідний край. Хрестоматія з історії Черкащини. Частина друга. – К., 1995. – 176 с.
9. Черкащина в період Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. – Черкаси, 2000. – 208 с.